

Bog anmeldelser

Anmeldere i dette Nummer: Lektor, Fuldmægtig, cand. polit. *Kjeld Bjerke*; Bibliotekar *Knud Larsen*, Handelshøjskolen; Dr. *Erik Lyngø*, Handelshøjskolen; Direktør *W. Reinhard* H. D.; Lektor, Overlærer, cand. mag. *Jens Vibæk*.

Industriens Historie i Danmark, udgivet af Axel Nielsen, III Bind, *Axel Nielsen*: Tiden 1820—1870. 1. Halvbind, Industriens Forhold i Almindelighed. 2. Halvbind, Enkelte Industrier. I Kommission hos G. E. C. Gads Forlag. 1944. 419 + 277 Sider.

Med ovennævnte Bind afsluttes foreløbig det af Axel Nielsen udgivne af Otto Mønstedts Fond bekostede store Værk om den danske Industris Historie. Dets nærmeste Forgænger er O. J. Rawerts Bog: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold fra de ældste Tider indtil Begyndelsen af 1848, København 1850, et Værk, der naturligvis i mange Aar har ventet paa sin Afløser.

I sin Anmeldelse af 1. Bind antydede Anmelderen, at alt tydede paa, at man havde indrommet den ældste Tid for meget Plads, idet han gik ud fra, at Bindene vilde blive af nogenlunde samme Omfang. Disse Bemærkninger maa han tage i sig igen. Med sine næsten 700 meget store Sider maa det foreliggende Værk siges at yde Tiden fra 1820 til 1870 fuld Retfærdighed, hvad Sidetal angaar.

Som sine to Medarbejdere, Dr. phil. Aksel E. Christensen og Magister J. O. Bro Jørgensen, har Professor Axel Nielsen taget det prisværdige Parti at gaa bag om den eksisterende Litteratur direkte til Kilderne, der for det meste findes i Centraladministrationens Arkiver og i en Række Privatarkiver. Uhyre meget værdifuldt Stof er paa denne Maade draget frem i Dagens Lys i Bogens Tekst, medens meget andet er opmagasineret i et udmærket Notestof. Og det maa siges, at Forfatteren herved kaster Lys over en Række Forhold af almindelig økonomisk Art, hvilket ogsaa gør Bogen til en interessant Læsning for den, der søger Oplysning om Handels- og Kreditforhold i Almindelighed. Nu ved vi noget om den moderne Industris tidlige Historie, fra hvilken saa mange Traade fører frem til vor egen Tid.

Kritikken retter sig først og fremmest mod den Maade, hvorpaa Forfatteren fremlægger sine Resultater. Man kan, kort sagt, ikke se Skoven for bare Træer. Den, der har gennemløst denne store Bog — og det er ingenlunde Sofalekture — er blevet ført igennem et vældigt *Oplysningsstof*, som behandles indgaaende og ofte aandfuldt, men Syntesen mangler. Forfatteren viger tilbage for at drage generelle Slutninger, som kan give det store Stof Konturer. Derfor kommer Bogen til at virke som en Materialesamling, i det store og hele en fortræffelig Materialesamling, i Stedet for en Fremstilling af den danske Industris *Historie*.

Bog anmeldelser

Anmeldere i dette Nummer: Lektor, Fuldmægtig, cand. polit. *Kjeld Bjerke*; Bibliotekar *Knud Larsen*, Handelshøjskolen; Dr. *Erik Lyngø*, Handelshøjskolen; Direktør *W. Reinhard* H. D.; Lektor, Overlærer, cand. mag. *Jens Vibæk*.

Industriens Historie i Danmark, udgivet af Axel Nielsen, III Bind, *Axel Nielsen*: Tiden 1820—1870. 1. Halvbind, Industriens Forhold i Almindelighed. 2. Halvbind, Enkelte Industrier. I Kommission hos G. E. C. Gads Forlag. 1944. 419 + 277 Sider.

Med ovennævnte Bind afsluttes foreløbig det af Axel Nielsen udgivne af Otto Mønstedts Fond bekostede store Værk om den danske Industris Historie. Dets nærmeste Forgænger er O. J. Rawerts Bog: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold fra de ældste Tider indtil Begyndelsen af 1848, København 1850, et Værk, der naturligvis i mange Aar har ventet paa sin Afløser.

I sin Anmeldelse af 1. Bind antydede Anmelderen, at alt tydede paa, at man havde indrommet den ældste Tid for meget Plads, idet han gik ud fra, at Bindene vilde blive af nogenlunde samme Omfang. Disse Bemærkninger maa han tage i sig igen. Med sine næsten 700 meget store Sider maa det foreliggende Værk siges at yde Tiden fra 1820 til 1870 fuld Retfærdighed, hvad Sidetal angaar.

Som sine to Medarbejdere, Dr. phil. Aksel E. Christensen og Magister J. O. Bro Jørgensen, har Professor Axel Nielsen taget det prisværdige Parti at gaa bag om den eksisterende Litteratur direkte til Kilderne, der for det meste findes i Centraladministrationens Arkiver og i en Række Privatarkiver. Uhyre meget værdifuldt Stof er paa denne Maade draget frem i Dagens Lys i Bogens Tekst, medens meget andet er opmagasineret i et udmærket Notestof. Og det maa siges, at Forfatteren herved kaster Lys over en Række Forhold af almindelig økonomisk Art, hvilket ogsaa gør Bogen til en interessant Læsning for den, der søger Oplysning om Handels- og Kreditforhold i Almindelighed. Nu ved vi noget om den moderne Industris tidlige Historie, fra hvilken saa mange Traade fører frem til vor egen Tid.

Kritikken retter sig først og fremmest mod den Maade, hvorpaa Forfatteren fremlægger sine Resultater. Man kan, kort sagt, ikke se Skoven for bare Træer. Den, der har gennemløst denne store Bog — og det er ingenlunde Sofalekture — er blevet ført igennem et vældigt *Oplysningsstof*, som behandles indgaaende og ofte aandfuldt, men Syntesen mangler. Forfatteren viger tilbage for at drage generelle Slutninger, som kan give det store Stof Konturer. Derfor kommer Bogen til at virke som en Materialesamling, i det store og hele en fortræffelig Materialesamling, i Stedet for en Fremstilling af den danske Industris *Historie*.

En anden almindelig Indvending er Mangelen paa *Personer*. Den kommer særligt frem i de Afsnit, der behandler Forhandlinger i Stænderne, Rigsdagen og Centraladministrationen. Man vil gerne vide, hvilke Personer og Interesser der staar bag ved de forskellige Synspunkter, om der fandtes Partier eller Partigrupper med en speciel udviklet Opfattelse af, hvorledes Industripolitikken bør lægges an, o. s. v.

I denne Forbindelse vil det være naturligt at fremdrage en beklagelig praktisk Mangel ved Bogen, som der dog formentlig endnu er Haab om, at man kan raade Bod paa. Maaske er der allerede tænkt paa det. Det er Nødvendigheden af et Register, der ikke kan understreges stærkt nok. Mangelen paa Register vil hæmme Bogen i væsentlig Grad. En Gave til den danske Historiker som Industriens Historie bør ikke blive et dødt Værk, fordi det ikke kan bruges som Haandbog. Tænk blot paa, hvad det med et Register vilde kunne betyde for en Lokalhistoriker, en Socialhistoriker o. s. v. Mon ikke Mønstedfonden skulde ville bevillige et Registerbind med et Sag-, Sted- og Personregister?

Den danske Industris Forhold omkring 1820 var yderst kritiske. Som saa ofte var de første Aar efter Krigen relativt lette at komme igennem, men omkring 1820 kommer Bagslaget med de store Fallitter for Handel og Industri, medens den udenlandske Konkurrence triumferer under Deflationen. Et Indledningskapitel giver en instruktiv Indvielse i Pengevanskelighederne, som de tog sig ud i Praksis. Det forekommer Anmelderen at være det bedste, han saa vidt har stiftet Bekendtskab med.

I Forbindelse med Deflationen drøftes Arbejds lønproblemet, som er meget vanskeligt at oplyse. Ganske vist fandtes i Byggeindustrien offentligt regulerede Takster, og de viser, at Niveauet under Deflationen kom ned paa 1807's Niveau, men det siger os ikke noget om Reallønnen, fordi vi ikke tilstrækkeligt kender Forbrugsforholdene. Videre opstaar i Forbindelse med Deflationen det gamle Spørgsmaal, om Danmark i Virkeligheden egner sig som Industriland. Man fremhæver Husfliden paa den egentlige Industris Bekostning, ogsaa fordi Husfliden hurtigere er i Stand til at acceptere et Prisfald. Paa en Maade synes Defaitisterne at faa Ret. Husfliden trives i de fattige Aar, og Fremgangen i Haandværket kommer først paa Landet, derefter i Købstæderne og sidst i København, der først i Halvtredserne ses at komme med i denne Udvikling.

En Række Kapitler viser os Industriens Næringsforhold, der væsentlig var knyttet til Bevillinger, som var individuelle, og som skabte meget uensartede Forhold. Forfatteren mener endog, at Utilfredshed med Bevillingssystemet mere end med Lavssystemet bestemte Industriens Stilling til Næringsfriheden. Ind imellem Bevillingerne støder vi dog ogsaa paa generelle Love for Fabriksdrift. I denne Forbindelse kan nævnes Plakat af 1/2 1825, der giver Fabrikanten Ret til at sælge deres Varer ogsaa en detail, naar de kun holder eet Udsalgssted. Kapitlerne om Næringsretten og om Forholdet til Lavsvæsenet, der for Fabrikkernes Vedkommende bestemte, hvorvidt Fabrikanten var forpligtet til at beskæftige Mestre, viser os det gamle Næringsystem i fuld Opløsning. Og Regeringens Stilling i denne Henseende kan ingenlunde uden videre karakteriseres som bagstræverisk.

Ogsaa Arbejderforholdene behandles indgaaende. Regeringen satte offentlige Fabrikker i Gang i Tyverne for at bekæmpe Arbejdsløsheden. De gav

Underskud, og som Aarsag hertil fremhæves bl. a., at de offentlige Fabrikker betaler en Arbejds løn, som Arbejderen kan eksistere for, medens dette ikke altid er Tilfældet i private Virksomheder, hvorfor Fattigvæsenet betaler Differencen. En anden interessant Ting er Paavisningen af, hvorledes man arvede det forrige Aarhundredes Mangel paa faglært Arbejds-kraft, en Mangel, som det tog Aartier at afhjælpe.

En anden Arv fra det forrige Aarhundrede var Statens Støtte til Industrien. Den afvikledes ikke før i Trediverne (38) til Dels paa Grundlag af det Initiativ, Stænderne havde taget i Finanssagen. Herved berøvedes Industrien en ikke uvæsentlig Kilde til Driftskapital, men Aarstallet borger for, at man nu er paa det Tidspunkt, hvor Landets vanskelige Kreditforhold er ved at bedres. De lettere Pengeforhold mærkes ved den ikke ubetydelige Gründerperiode for Aktieselskaber, som man kommer ind i i Begyndelsen af 40erne. Her er fremdraget en Række interessante Oplysninger om disse første moderne industrielle Aktieselskaber, af hvilke dog kun et enkelt fik en længere Levetid.

En særdeles udførlig Redegørelse er blevet Toldlovgivningen til Del. Det er med den ovennævnte Modifikation med Hensyn til de optrædende Personer et af Bogens bedste Kapitler. Vor Skoletids berømte »frihandelsvenlige« Toldlov af 1797 havde i Virkeligheden bibeholdt en temmelig høj Beskyttelse paa Varer, som allerede fremstilledes af danske Fabrikker. I Tiden efter gaves en Mængde individuelle Toldlettelser til enkelte Industrivirksomheder. Men i Trediverne er Tiden moden til Reform. Her fremtræder i Stænderne ganske morsomt Modsætningen mellem Handelens Folk, der gennemgaaende er doktrinære Frihandelsfolk, over for Industriens Liberale, hvis Forhold til Frihandelen er yderst platonisk. Den kendte liberale Industrimand Drewsen udtaler saaledes om Frihandelslæren »at denne Theorie endnu fattes det Stempel, som selv berømte Navne ei kunne paa-trykke den, det Stempel, der skal hæve al Tvivl den angaaende — Erfaringen«. Toldloven af 1838 er et vigtigt Skridt bort fra Merkantilismens Rester: de individuelle Toldlempelser forsvinder. Atter i 1863 ved den nye Toldlovs Behandling tørner Handel og Industri sammen, men atter bevarer Industrien en Beskyttelse paa Færdigvarer, selv om den reduceres. Alligevel er det en Lov, som betinger et industrielt Gennembrud. Den nye Toldlov i Forbindelse med det stærkt industrialiserede Holstens Udelukkelse fra det danske Marked skabte i Fællesskab Forudsætningerne for Danmarks industrielle Gennembrud.

Et særskilt Kapitel er helliget Fabrikation og Anvendelse af Maskiner, navnlig Spørgsmaalet om Dampmaskiners Anvendelse er interessant. Halvtreds Aar efter Dampmaskinens Opfindelse fandtes i Danmark 4 stationære Dampmaskiner, og Tallet steg kun langsomt, ligesom de i Perioden benyttede Dampmaskiner næsten alle havde et meget lavt Antal Hestekræfter. Interessant er ogsaa Paavisningen af, hvorledes Dampmaskiner og andre Maskiner ret tidligt tilvirkedes her i Landet. Sagen var den, at der i England herskede Udførselsforbud for Maskiner. Ganske vist kunde det omgaaes ved Udførsel af de enkelte Dele, men mange engelske Maskinfabrikanter uds muglede Tegningerne og etablerede Maskinfabrikation paa Fastlandet. Hertil kom, at Regeringen i 1831 gik med til en kraftig Beskyttelse af Støberivirksomhed med det Resultat, at Landet i det store og hele blev

selvforsynende paa dette Omraade i Løbet af de næste ti Aar; og hvad mere var, da Beskyttelsen reduceredes, viste det sig, at man var i Stand til at tage Konkurrencen op. I Forbindelse med Dampmaskinens Fremkomst skildres ogsaa de mange Vanskeligheder, der opstod ved dens Indførelse i den tætbefolkede Hovedstad, hvor det ikke manglede paa drastiske Protester mod Røgplagen.

Det andet Halvbind er helliget de enkelte Industrier, der behandles overordentligt indgaaende. Undtaget er Sukkerraffinaderierne, hvilket skyldes det rent praktiske Hensyn, at en Bog om Sukkerindustrien i Danmark er paa Stabelen. De vigtigste Industrier, der behandles, er Tekstilindustrien, Olieindustrien, Teglværks- og Glasindustrien samt Papirfabrikkerne. Skildringen er ikke alene en Række Monografier over de enkelte Industrier, men ogsaa over en Række enkelte Industrivirksomheder. Der er ingen Tvivl om, at Fremtidens Historikere her vil kunne hente meget Stof; og Bogen burde blive en Guldgrube for Forfattere af industrielle Festskrifter, der her vil kunne faa en almindelig Ballast, som de kun altfor ofte savner.

Kan der end, som nævnt, rejses væsentlige Anker mod det foreliggende Værks Form, er det hævet over Diskussion, at det 19. Aarhundredes økonomiske Litteratur her har faaet en betydningsfuld og haardt tiltrængt Berigelse. Skildringen er nu ført op til den egentlige industrielle Revolutions Tærskel. Forhaabentlig lader det bebudede sidste Bind ikke vente for længe paa sig.

Jens Vibæk.

Poul B. Christensen: Erhvervslivet og Offentligheden. Det amerikanske Public Relations Arbejde. Handelshøjskolen i København, Skrifter fra Institutet for Salgsorganisation og Reklame 3. Einar Harcks Forlag. 1945. 150 Sider. Kr. 7,00.

Med den foreliggende Bog af Propagandachef Poul B. Christensen kastes der et betydningsfuldt Lys over det Begreb: public relation, der har faaet en stadig større Betydning, først og fremmest i det store og usandsynlige U. S. A. Bogen er meget interessant og levende skrevet og belyser Emnet saa godt, at manges dansk Erhvervsmand og mange Institutioner iøvrigt vil kunne drage Fordel af den.

Bogen er iøvrigt en Bearbejdelse af den Afhandling, hvormed Forfatteren i 1943 vandt Tietgen Medaillen, og hvoraf et Afsnit har været gengivet i Handelsvidenskabelig Tidsskrift (1943, pag. 206 ff). Allerede paa Bogens første Sider skrider Forfatteren til en Klarlæggelse af, hvad public relation er, nemlig en Tilstand — god, daarlig eller neutral — overfor Offentligheden eller Grupper af denne, saasom Virksomhedens Personale, Aktionærer, Kunder o. s. v., medens public relation Arbejdet er den aktive Indsats fra de enkelte Virksomheders eller Grupper af Virksomheders Side med det Formaal at bedre dette Forhold.

Public relation Arbejdet rettes saaledes ikke alene mod Kunderne eller Kundeemnerne, men ogsaa mod Personalet, Forhandlere, Leverandører og Aktionærer, og sidst, men ikke mindst mod Byens og Egnens Folk, ja hele Befolkningen i visse Tilfælde.